

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
**Sivil Toplum Kuruluşları
Eğitim ve Araştırma Birimi**

Sosyal Haklar ve Yoksulluk

Yrd.Doç.Dr. Pınar Uyan Semerci

Sivil Toplum ve Demokrasi

Konferans Yazıları no 16, 2007

Kaset Çözümü: Ceylan Begüm Yıldız

P.Uyan: Şöyle başlayabiliriz: Sosyal hak dediğimizde ne anlıyorsunuz; yoksulluk, sosyal hak, vatandaşlık hakkı kavramları size ne uyandırıyor? Siz sahada bunlarla ilgili olarak nasıl bir şey yaşıyorsunuz. Konuşmamda önce sosyal hakkı netleştirmek gerektiğini düşünüyorum.

T.H. Marshall isimli bir siyasi düşünür diyebiliriz aslında, kendisi biraz da aktif politikacı. 1970'ler civarı şöyle bir şeyi öne sürüyor; haklar üzerinden bakarken, hakların nasıl geliştiğine bakarken, önce aslında bizim medeni haklara kavuştuğumuzu söylüyor. Yani birinci aşamada vatandaşlık hakkı dediğimiz şeyler medeni haklardan oluşuyor. Medeni haklar altında neleri sayabiliriz örneğin. Devlet diyelim ki ulus devlet oldu ve ulus devletten sonra vatandaş tanımına dayanarak belli bazı bir takım hakları vatandaşına vermeye başladı. İlk o aşamada gelişen haklar medeni haklar. Nedir o haklarda? Neler olabilir? Mal mülk edinme hakkı, düşünce/ ifade, inanç, gibi temel hak ve özgürlüklerdeki o birincil haklar. Çok kaba ve hızlı geçiyorum. Ama kafamızda sosyal hakları, sosyal ve ekonomik hakları bir yere oturtmak için... İkinci aşamada ne gelişti tarihsel olarak? İkinci olarak da, siyasi haklar gelişti. Çünkü şöyle bir noktaya varıldı. Evet, belli haklar veriliyor. Medeni haklarda temelde şunu diyebiliriz belki, hukuk önünde eşitlik noktasında belli bir hak tanıyor her vatandaşın eşit olma fikri gelişmeye başlıyor. Ama ne var? Siyasi haklar aynı oranda çabuk verilmedi. Seçme/seçilme hakkı örneğin: Türkiye'de bu noktada ilklerden biri, ama kadınlar örneğin oy kullanamadılar. Ya da seçme hakkını elde etseler bile, seçilme hakkını kullanamadılar. Ya da belli bir ekonomik gelirin altındaki gruplara seçme imkanı sunulmadı. Yani önce medeni haklar verildi, hukuk önünde bir vatandaş eşitliği gibi bir düşünce oluştu. Ama siyasi haklar, seçme ve seçilme dediğimiz siyasi haklar aynı anda gelişmedi. Daha sonra tarihsel olarak bu hak talebiyle "ben vatandaşım, ben eşitsem kadın olmam benim için oy kullanmama sebebi olmamalı çünkü ben de vatandaşım" diyerek siyasi haklar talebi ortaya çıktı. Ve süreç içinde siyasi haklarda talep edildi. Üçüncü aşamada ise, ki Marshall'ı biraz iyimserlikle ümit ettiği şey, bu vatandaşlık haklarının içine sosyal ve ekonomik haklar girecek dedi. Aslında bizim bu kabaca sosyal hak diye konuştuğumuz, isimlendirdiğimiz şey işte bu üçüncü aşamadaki haklardır. Şimdi Marshall bunu bir öngörü olarak, biraz da işte solun kendi içinde yenilenmesi çerçevesinde piyasanın böyle bir yere gideceğini, devletin mecbur kalarak her vatandaşa temel, sosyal ve ekonomik hakları vereceğine inandı ve bunun üzerine yazdı. Vatandaşım demek, ben

bu memleketin vatandaşıyım, bu ülkenin vatandaşıyım demek aynı zamanda hukuk önünde eşitim, özgürce mal mülk edinebilirim, fikirlerimi söyleyebilirim, seçme seçilme hakkına sahibim. Ama her şeyin ötesinde ekonomik haklarım var, sosyal ekonomik haklarım var, bu şu demek; sağlık hizmetlerinden yararlanabilirim, okula gidebilirim, kendi ailemin yaşadığı ekonomik sorunlara rağmen devlet tarafından sosyal güvenliğin sağlandığı bir sistemin içinde ben vatandaşlık haklarımı kullanabilirim. Şimdi bu Marshall'ın makalesinde gördüğümüz aslında uluslararası düzeyde de şöyle bir isimlendirilmesi oldu. Medeni ve siyasi haklar genelde, mavi haklar olarak dile getirildi. Sonrasında gelişen bu sosyal ve ekonomik haklarda işte kırmızı haklar olarak söylendi. Ve temel dokümanlara baktığımızda, örneğin İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne bakalım, gene hepinizin aşına olduğu bir dokümandır ama altını çizmekte önem görüyorum. 3. maddesi "yaşam, özgürlük ve kişisel güvenlik her insanın hakkıdır" olarak tanımlıyor. 25. Maddesi ve 1. Fıkrası ki bu gerçekten önemli çünkü biraz sonra söyleyeceğim yoksulluğu bir insan hakkı ihlali olarak değerlendirmemiz için bize ipucu veriyor. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 25/1 şunu söylüyor; "her insanın yiyecek, giyecek, konut, sağlık hizmetleri ve gerekli toplumsal hizmetlerde içinde olmak üzere kendisinin ve ailesinin sağlık ve reformunu sağlayacak uygun bir yaşam düzeyine hakkı vardır". İşsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk, ihtiyarlık ya da geçim olanaklarından iradesi dışında yoksun kaldığı diğer hallerde sosyal güvence hakkına sahiptir. Sonuçta gördüğümüz gibi aslında, Marshall'ın o teorik makalesinden bugün geldiğimiz noktada uluslararası dokümanlarda, devletlerin imzaladığı dokümanlarda da aslında bu haklar güvence altına alınmış durumda. Sosyal hak talebinin aslında yasal zemini var. Ama bu yasal zemin, tıpkı insan hakları ihlalinde olduğu gibi, burada da her zaman uygulamada işte bir mahkemeye gitme noktasında uygulanamayabiliyor. Ama şöyle örneklerimiz de var. Örneğin Güney Afrika'da işte bu bütün o yaşanan süreçten sonra yeni yapılan anayasa çok daha fazla kırmızı hak dediğimiz sosyal ekonomik haklara vurgu yaptığı için örnek davalar açıldı. Evi olmayan insanlar, konut problemi, barınma hakkını talep ederek mahkemeye gittiler. Devlete dediler ki; ben vatandaş olarak ev hakkımı, barınma hakkımı senden talep ediyorum. Ve bunlar örnek dava teşkil etti. Devletin sosyal politikasının içinde vatandaşa barınma hakkını verme zorunluluğu. Şimdi bunlar tabii çok farklı da olsa bir sürü örnekle çoğaltılabilir. Ama ilk başta söylediğimiz cümlelerle bakarsak, bir kere sosyal hak, sosyal ve ekonomik haklar, devletle vatandaş ilişkisini bir kere algılamamız lazım, düşünmemizi sağlıyor. Sivil toplum

kuruluşlarının buradaki rolünü eğer bu sosyal ekonomik haklar perspektifinden bakarsak belki başka bir biçimde tanımlamaya yola açıyor. İnsanlara haklarının ne olduğu konusunda yardımcı olmak ve bu hakların peşinden koşmak konusunda yardımcı olmak. Örneğin şu anda, bir anayasa yapım sürecini yaşıyoruz Türkiye’de, ya da yapılamama sürecini yaşıyoruz..... Bu konuda da şöyle bir katkımız olabilir: Sahada çalışan sosyo-ekonomik hakların ne kadar önemli olduğunu ve insanların yaşamı için ne kadar hayati olduğunu bilen gruplar olarak buradaki vurgunun arttırılması üzerine. İşte bir sürü madde tartışılıyor ama belki de en az tartışılan şeylerden biri vatandaşlık hakkı olarak bu tarz sosyo-ekonomik hakların nasıl sağlanabileceği, nasıl kurgulanabileceği. Burada birçok şey var aslında söylenmesi gereken. Tabii bu devlet ve toplumu ben çok iki ayrı şey olarak algılamıyorum. Biz de yoksulluğu biraz daha kişisel başarısızlık, ya da kişisel şansızlık, ya da işte o aileyle ilgili, ya da o grupla ilgili, o bölgeyle ilgili bir problem gibi dillendirebiliriz. Aslında algıda bir kırılma önerisi bu sosyal hak talebi. Onu da size söylemek isterim 2001 yılında Birleşmiş Milletler ekonomik sosyal ve kültürel haklar komitesi, insan hakları komisyonundan bir şey istiyor ve diyor ki; biz ulusal yoksulluğu azaltma stratejilerini insan haklarının içine yerleştirebilir miyiz? Yani buradaki bazı belki STK’lar daha insan hakları üzerinde çalışıyordu. Ve insan hakları dediğimiz zaman aklımıza gelen ilk şeylerden biri yoksullukla mücadele değil. Yani öneri şu 2000’in başından itibaren böyle bir yeni hareket, belki de işte bu yoksullukla mücadeleye bir önemli damar olarak, yoksulluğu insan hakkı ihlali olarak kavramsallaştırmak. Şimdi tabii bazılarımız diyebilir ki doğal olarak işte insan hakları ihlalleri noktasında bile çok büyük bir gelişme sağlayamadığımız bu noktada hani bir de bunun içine yoksulluğu koymanın nasıl pratik yararları olabilir. Pratikte de hak talebi anlamında da bir yararı var ama onun ötesinde biraz kavramsal düşünmemizde ya da yoksullukla olan ilişkide ya da bunu kurgularken temeldeki problemi algılamada aslında çok önemli bir katkı sağlayabilir. Yani yoksulluğu bir hak ihlali olarak görmek. Çünkü her insanın tıpkı işte bildirmede yer aldığı şekliyle bu haklara doğuştan sahip olduğu noktası ve vurgusu. Biri bu haklardan yoksunsa bu bir hak ihlalidir olarak kurgulamak, düşünmek.

Şimdi buradan bakarsak, zamanımızda çok fazla olmadığı için, bir çok şeyi bir arada de kavramsallaştırmaya tartışmaya çalışıyorum. Temel noktada bir devlet yurttaş ilişkisi anlamında, devlet vatandaş ilişkisi anlamında bir sosyal ve ekonomik hak dilini

kullandığımızı görüyoruz. Bağımsızlık, ekonomik bağımsızlık tabii bunlar yoksulluk için çok önemli noktalar. Ekonomik olarak zaten belirli bir maddi gücün üzerinde olmak, bir kuvvet, bir enerji, bir özgürlük alanı getiriyor. Ama biraz sonra konuşacağımız üzere yoksulluğu artık sadece ekonomik alanda tanımlamak, hani Dünya Bankası'nın bile yapmadığı bir şey. Çünkü bunun ötesinde bir yoksulluk anlayışı, daha Avrupa Birliği terminolojisiyle konuşursak, sosyal dışlanmışlık, farklı şekillerde tanımlanmaya başlıyor.

Şimdi biraz ben Türkiye'ye gelmek istiyorum. Türkiye'deki mesela sizce yoksulluk algısı, STK'ların, kendi STK'nız değil genel olarak gördüğünüz resim nasıl bir yoksullukla mücadele yöntemini size çağırıyor. Sadece STK olarak da değil geniş düşünelim, devleti de işin içine katsak, belediyeleri işin içine katsak yoksullukla mücadele yöntemlerini nasıl sıralayabiliriz. Neler var?

Katılımcı: En yaygını herhalde yardımlar, nakdi, kömür falan gibi, meslek edindirme kursları

P.Uyan: Şu anda örneğin yaygın olan genelde işte devletin altında ya da sivil toplum tarafından sürdürülen böyle şeyleri biraz klasifike etmeye çalışsak neler söyleyebiliriz?

Katılımcı: Sosyal güvenlik kapsamının genişletilmesi ve 18 yaşının altında her genci kapsamaması, mikro krediler, Sosyal Yardımlaşma Dayanışma Genel Müdürlüğü.

P.Uyan: . Aslında Sosyal Yardımlaşma Dayanışma Genel Müdürlüğü genel olarak, eğer bir büyük resme bakarsak, Türkiye'de en yaygın biçimde yoksullukla mücadele eden devletin organı. Yani devletin kurduğu bir organ... '86'dan beri bu başlık var. 931 tane sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakfı var tüm Türkiye'de. Şimdi bu ne yapıyor? Bilmiyorum tanışık mısınız kendi yörenizdekilerle beraber çalışıyor musunuz? Aslında temelde nakdi yardımları yapıyor. Çok kolay bir biçimde bu yardımların bir çözüm olmadığını dile getiriyoruz. Evet yardımlar çözüm değil ama yer yer, eğer o gün açsa o kişi eve gelen sıcak bir yemeğin önemi de inkar edilemiyor. Şimdi bu şekilde baktığımızda birkaç farklı seviyede ilerleyen projeler düşünülebilir. Yani eğer kanayan bir yara varsa o kanı durdurmak o an için belki en önemli sorun ama tabii tedavi edilmezse kanaması sürüyor. O yüzden de yoksullukla mücadele yöntemleri açısından baktığımızda, farklı seviyelerde ve farklı düzeylerde

hareket edecek yöntemler de düşünmemiz lazım. Çünkü eleştirmek kolay ama sahaya çıktığımızda onu yaşarken orada aktif olarak olduğumuzda o kanayan yarayı da biran için pansuman yapmak ya da pamuk koymak istiyorsunuz ya da devlet olarak bu bir zorunluluk zaten. O zaman baktığımızda, Sosyal Yardımlaşma Dayanışma Genel Müdürlüğü var. Şu anda yoksullukla mücadelede en büyük ve en aktif olmak durumunda kalan ama olup olmadığı halde bir değerlendirme sorusu Tabii devlet var, hükümet yani kamu var. Bu kamunun altında neler var? SHÇEK var, onun dışında yaklaşık dokuz milyon civarında yeşil kart var. Ki sahada olanlarınız bilirler, yeşil kartlarla ilgili de bir çok problem var, Kartın alınması için gereken evraklar var. Bazı insanlar o evrakları tamamlayamıyorlar, muhtarlıkla bir ilişkiye geçmeleri gerekiyor vesaire. Bunun dışında Milli Eğitim Bakanlığı'nın yurtları var, verdiği burslar var. Sonuçta bu da aslında bir açıdan bakarsak yoksulluğu önlemenin bir ipucu. Başka ne diyebiliriz. Genel olarak Vakıflar Genel Müdürlüğü var. Yani o da çok büyük bir aslında kurum kamuda yer alan. Tabii ki gene devletin perspektifinde devam edersek ya da siyasi otorite perspektifinde devam edersek, ikinci aşamada da belediyeler var. Belediyeler aslında şu anda çok ilginç bir noktada. Çünkü bir biçimde bu hizmeti geçmişe göre çok daha fazla vermeye başladılar. Ama bir biçimde işte bunu vatandaşlık perspektifinde yani "ben belediyeyim, hizmet verenim. O yüzden de vatandaşa hizmet götürüyorum, hakkını götürüyorum" cümlesiyle bunu kurgulayan belediye sayısı oldukça az. Kömür yardımı yine orda çok fazla görüyoruz. Ambulans yardımı olabiliyor, evlere sağlık hizmeti gidebiliyor, ki bu çok önemli, onun dışında sıcak yemek dağıtımı var. Şimdi tabii aslında bunları mesela başlangıçlarında şöyle şeyler görüyoruz, ki şu an da yine Ramazan ve ramazan çadırlarını görüyoruz etrafta. Ramazanda örneğin başlayan böylesi bir şey daha sonra işte bazı noktalarda sürerek devam ediyor. Ama yine de oran olarak baktığımızda, bunun en çok, en yoğun yapıldığı dönemin Ramazan olduğunu görüyoruz. Tabi bu yine bizim bu vatandaşlık hakkı anlayışı çerçevesinde, sürekli olarak bunun yapılması, bunun bir hak talebi olması gibi bir perspektifken ne kadar uzak yapıldığını gösteriyor. Belediyelerin kendi sayfalarına baktığımızda zaten böyle bir şeyin farkında olmadıkları için ya da buradaki zihniyetteki problemi düşünmedikleri için gerçekten bunu bir hayırseverlik çerçevesinde yaptıklarını dile getirmekte sorun görmüyorlar. Çünkü bu bir vatandaşa hizmet, vatandaşa hakkını götürmek olarak değil: 'Biz iyi niyetliyiz, hayırseveriz, inançlıyız buna bağlı olarak da komşumuzun aç olmasına gönlümüz razı olmaz...' gibi

bir noktayla hareket ediyorlar. Kamu otoritesi dediğimiz kurumlarda da bunun izlerini görmek iyice problemlili toplum ve devleti çok da birbirinden ayıramıyoruz aslında.

Yoksullukla mücadelede işte daha ziyade şu anda ilk devlete baktık, devlet altındaki birimlere baktık, belediyeye baktık. Bir de tabii sivil toplum kuruluşları var ki, bunlar da metod olarak farklılaşabilirler çünkü burdaki belki bir çok sivil toplum kuruluşu belkide aslında dolaylı ya da direk olarak yoksullukla mücadelenin bir parçası olarak sahadalar. Bunların hepsi sadece nakti yardım da yapmıyor olabilirler. Başka tür hizmetler de veriyor olabilirler. Tabii burda hangilerini sayabiliriz çok büyük olarak sivil toplum kuruluşları demin adı geçti Deniz Feneri var, büyüklük anlamında ve Türkiye'ye ulaşma anlamında inanılmaz büyüklükte, Sür-Kal var, Sürdürülebilir Kalkınma, tarım, kırsal yoksullukla çalışan. Bunun dışında tabii çoğaltabileceğimiz bir çok örnek var. Tabii yine aynı dil ve bakış ve mücadele yöntemleri farklılıkları görülebilir. Bunların altında da bu tarz bir tartışmamız olabilir. Türkiye'de bir de uluslararası örgütler var yani, bu sivil toplum kuruluşu olarak da olabilir yada işte Birleşmiş Milletler kalkınma programı çerçevesinde devam eden ya da UNESCO gibi ya da UNICEF gibi. Uluslararası örgütlerin Türkiye ayakları var ki bunlarda aslında çok önemli katkılarda bulunuyorlar. Çünkü genelde yerelle ortak çalıştıkları için hani bir bakış açısı, bir farklılık getiriyor. Tabii burada işte bu mücadele yöntemleriyle beraber konuştuğumuz birşey. Aslında böyle bir araştırma yapmaya çalışmışım işte Türkiye'de var olan bütün bu farklı seviyelerde ya da farklı şekillerde yürütülen projelerdeki çalışan kişilerle görüşme üzerinden. Orada benim en büyük problem olarak gördüğüm şey, gerçi burada tartışmamız uzatabilir, çünkü bu kolay bir konu değil ama çok önemli bir konu.

Genelde bir yoksullukla mücadelenin, ya da yoksulluğu o an, müdahale edenler için bile devlette de yer olsa, STK'larda da yer olsa genel olarak kendi yaptıkları işi değerlendirmelerini sorduğum zaman; kendi yaptıkları işi değerlendirmek yerine işte kimlere ulaşıyor, aslında hep aynı kişilerin geldiği vesaire üzerinden yeniden bir yeniden bir yoksul tanımı, yoksulla ilgili negatif örnekler anlatılıyor. Türkiye'de yaşarken yoksullukla mücadelenin bir biçimde parçası, ya da en azından sosyal hak talebinin bir biçimde parçası olduğunu düşündüğüm için bunu söyleme gereği duyuyorum. Yaptığımız işin değerlendirmesi anlamında hakikaten biraz objektif kriterler eşliğinde neyi hedefliyorduk, neye varıldı, neleri yapamadık sorularına cevap aramamız gerekir. Bu iyi niyet ya da bu ne diyelim aslında çok önemli çabanın

aslında sahada gerçekten bir şeylere denk gelip gelmediğine bakma noktasında yoksullukla mücadele yöntemlerini değerlendirmenin çok önemli olduğunu düşünüyorum.

P.Uyan: Söylediklerimize şöyle bir bakarsak, popülizm konuşuldu aslında belediyeler çerçevesinde.... Bir yandan da şöyle bir şey var tabii bu demokrasiyle ilgili bir sorun ya da seçim sistemleri, demokrasinin prosedürsel olarak işlemesi... Benim daha ilgilendiğim siyaset teorisi anlamında verdiğim derslerde arkadaşlarla çok konuştuğumuz şey. Orda da şöyle bir gerçeklik var: Amartya Sen ismi belki tanıdık geliyordur. Amartya Sen Hintli bir ekonomist, Nobel ödüllü. Ama bildiğimiz hani ekonomistlerden değil çok önemli katkıları var insani gelişim fikrine, yapabilirlik fikrine... Belki zaman kalırsa onu da çok kısa anlatmak isterim, paylaşmak isterim sizle. Amartya Sen'in şöyle bir bulgusu var: Belki çok bilineni tekrar etmek ama çok önemli bir kırılma yapıyor. O da şu; demokrasilerde açlık yaşanmıyor. Açlıktan ve kıtlıktan ölüm yaşanmıyor. Tabii şimdi burada sebep sonuç ilişkisi açısından sorgulayabileceğimiz bir şey ama daha önce açlık ve kıtlık yaşamış ülkelerde de demokrasiye, en azından oy vermeye, geçildiği noktalarda açlık ve kıtlığın önlenildiği görülüyor. Bu her şey güllük gülistanlık demek değil... İşte sorunlar çözülmüş demek değil. Ama kıtlığı yani yemek bulamamaktan ölme noktasındaki açlık, dediğimiz şeyi görmediğimizi tespit ediyor Amartya Sen. Bu bağlamda da bir hani popülizmin sınırları, kullanmak, oy vermek, oy vermeyi etkileyecek bu popülist politikalar vesaire bir anlamda da aslında belki, hani burada çok siyaset teorisiyle düşünülecek kavramlar da olabilir bunlar ama, çok önemli aslında ip uçları da veriyor. Öyle bir seviyedeki bazı ülkeler böyle bir şeyi devlet kaldırabiliyor. Devlet bir grubun açlıktan işte kırılmasına kabullenerek yaşayabilirken, demokrasi ve sandığın olduğu noktada en azından minimumu getirmek durumunda kalıyor. Şimdi bunu aslında bir parantez içinde söylüyorum ilgilenenler için düşünülüp, tartışılabilir bir şey olarak söylüyorum. Ama Türkiye'deki bazı arkadaşlarınızın da söylediği şekliyle bütün çabayı, bütün uğraşmayı, bütün belediyeleri, bütün hareketleri bu şekilde değerlendirmekte de tabii sağlıklı bir şey değil. Yani bir sürü belediyenin içinde de benim kendi araştırmalarımda da belediyede aktif olarak çalışan, ya da belediyelerin projelerinin içinde yer alan ister gönüllü ya da ister memur olarak var olan bazı kişilerde de bunun çok büyük farkındalıkları olduğunu görüyoruz, ama en azından şu

gün için sıcak yemek servisinde bulunmanın önemi gibi bir diskuru da görebiliyoruz. Yani o yüzden her şeyi bir anda silmek ya da her şeyi bir anda paralamak gibi bir gayret yok zaten. Burada beraber düşünmeye çalışıyoruz.

Şimdi gene çok zamanımızın el verdiği ölçüde yoksulluk tanımlarına bakabiliriz ki bu çok önemli bir konu aslında. Neden önemli sizlerin de takdir edeceği gibi yoksulu yaşayan, yoksullukla beraber olan kişiler için yoksulluğu tanımlamak gibi bir sorun yok. Yani zaten onu yaşıyor. Görünen budur diye bize açıklıyor. Ama siyaseti etkilemekten ya da buradan politika üretmekten bahsediyorsak, kimlerin yoksul olduğu tanımdan yola çıkarak bakmak ve bunun da sadece işte gelir düzeyi çerçevesinde değerlendirmeyen yaklaşımlardan yararlanmak önemli.

Açlık sınırı nedir? Günlük bir doların altında yaşayanlara açlık sınırının altında deniyor. Şimdi aslında tarihte de çok ilerleme de bir yandan var. O ne demek eskiden bir doların altı genel olarak tüm dünyada eş kabul ediliyordu. Yani her yerde... Türkiye'de Amerika'da, Malezya'da nerde olursanız olun, bir doların altı gibi. Sonra bu PPP denilen kavram kullanılmaya başlandı. Yani doların o ülkedeki satın alma gücüne göre değişti, Türkiye'de bir dolarla aldığıyla, Amerika'da bir doların aldığı farklı olduğunu kabul edildi. Türkiye'de bu oran oldukça küçük: kişi başına günlük bir doların altında kalan orana baktığımızda açlık sınırı olarak tanımlanan kesim nüfusun %0.02'si. Oldukça küçük bir oran Türkiye'de. Ama Türkiye'deki asıl büyük yüzde ne? Yoksulluk riski taşıyan kesim. Tam doğru söyleyeyim eşdeğerlik ölçeğine göre çeşitlenmiş hane halkı gelirleri ortalamasının yüzde altmışının altında olan kesim. Yani şunu yapıyor, Avrupa Birliği'nin kullandığı bir ölçüt bu, hane halklarına bakıyoruz. Ortalama hane halkı çıkartıyoruz, hane halkı geliri çıkartıyoruz. Onun yüzde altmışının altında kalan kesime bakıyoruz. Ve bu kesim Türkiye'de %25. Çok büyük bir oran her dört kişiden biri. Bu hakikatten çok büyük bir şey. Türkiye'de böyle bir gerçek var. Yani yoksulluk riskini taşıyan, yoksullukla karşılaşan bir kesim var. Şimdi tahtaya yazdığım referans 'Nöbetleşe Yoksulluk'....Belki bakmış olduğunuz bir kitap zaten. Oğuz Işık ve Melih Pınarcıoğlu, ODTÜ'den iki akademisyen, Sultanbeyli'de bir çalışma yapmışlardı. Oradan yola çıkarak 'nöbetleşe yoksulluk' diye bir kavram ürettiler. Ne diyor bu 'nöbetleşe yoksulluk' çok kısaca söylersek. Şunu söylüyor bize. İstanbul'a göçle gelen, Sultanbeyli'ye göçle gelen insanların ilk geldikleri noktada çok yoksul olduklarını, çok zor şartlarda olduklarını, ama bunun bir 'nöbetleşe yoksulluk' olduğunu belli bir süre sonra onların refah düzeyinin arttığını,

sisteme daha rahat giriş yaptıklarını ve el değiştiren bir yoksulluk yaşandığını söylüyorlar. O yüzden de kitaplarına verdikleri isim 'Nöbetleşe Yoksulluk'. Ama yaptıkları araştırma ekonomik yaşadığımız ekonomik krizlerden önceydi ve sonrasında kendileri de bir makaleyle 'Nöbetleşe Yoksulluktan, Kuralsız Yoksulluğa' diye bir yayında bulundular. Şunu söylediler ki daha sonra Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder'in metninde de görüyoruz. Şu söylendi, Türkiye'de artık belli bir grup yoksul kesim kendi imkanlarıyla, işte İstanbul'un taşı toprağı altın cümlesiyle geliyor gece konduya yerleşiyor, oradan işte durumunu biraz düzeltince üst katı çıkıyor vesaire gibi bir şeyden farklı bir yoksulluk yaşanmaya başlandı özellikle büyük şehirlerde. Ve bunun farkında olmak. Bu aşırı ilgi ya da bunun içselleştirilmesi noktası aslında çok tartışabileceğimiz bir şey. Hani bir gün boyunca tartışabiliriz. Ben sadece böyle farklı bakış açılarını söylemek istiyorum size. Şükür kelimesi de geçti, hani kötüyü görmek kötüyü görünce şükretmek gibi. Tabii şükür biraz kültürün içinde de var bizim yaşadığımız toplumda, bu memnuniyet anketleri var ya işte kapı çalınıyor 'memnun musunuz hayatınızdan?' 'Çok şükür memnunum.' Yani o şükür bizim kendi kültürün bir parçası olarak da var. Yoksulluk üzerine çalışmalarda da çok sık rastladığımız bir şey, ben kendi çalışmamda da çok rastladım: 'Bu güne de çok şükür. Ameliyat olamadım şöyle oldu ama çok şükür daha beteri de olabilirdi.' Bu bir bakış. Ama bu şu demek değil, kendi durumunun farkında demek değil. Farkında ve yaşarken diğerleriyle de algılamak. Bir başka şey diğer çalışmalarda, eskiden yapılmış yoksulluk çalışmalarıyla karşılaştığımızda gördüğümüz bir şey, televizyon inanılmaz bir güç. Televizyonun verdiği korkunç bir de bilgi var. Yani bu bilgi çok kıymetli bir şey aslında... Çünkü daha önceki yoksulluk çalışmalarda şu dile geliyor çalışmalarında; yoksul kendi durumunun farkında değil ya da diğer yaşamları bilmiyor, hayat... Değişik hayatlar üzerine bir bilgiye, düşünceye sahip değil. Oysa televizyonun gücüyle aslında televizyonda çok daha farklı yaşamlar ve belki çok daha zengin ama onarla göre çok da "yozlaşmış" yaşamları görüyorlar. Bunları yine dile getiriyorum bu kısa sürede. Yoksul kendini Türkiye'de çok da kendini toplumun dışında hissetmiyor. Tabii gene özel koşullar var. Demin verilen örnek gibi belli bölgeler, belli bir etnisite, belli bir mahkumiyet durumu vesaire gibi. Ama genelden bahsediyorsak...ki %25 gibi bir oran bu çok büyük bir oran orda şöyle bir durum var aslında. Benim kendi çalışmalarımda defalarca duyduğum cümle; 'Yani çok şükür namussuz olup o zenginler gibi olmaktansa biz burada kıt kanaat yaşıyoruz'. Yani diğerini de aslında algılama ve diğerine de farklı gözlerle bakma. Yani o yüzden ben

yoksulum, yoksulun bilgisinin, yoksulun kendi durumunu algılaması ve yoksulun ötekini algılaması gibi bir şeyin olduğunu düşünüyorum. Yani burada sadece bizim ya da X'in, daha bilenin, daha görenin onları algılaması değil. Aslında onların da gayet kendi durumlarının farkındalığı, kendi durumlarına bakması gibi... Yani ne diyelim, aynayı farklı açılardan tutmaya çalışmak. Burada çok aslında farklı birçok şeyi de dile getirmeye çalışıyorum.

Benim söylemeye çalıştığım şey şu ki, bu biraz daha şöyle bir yerle örtüşüyor. Yoksul kendi yoksulluğunun farkında değil, yaşadığı sorunu bilmiyor gibi bir algılama da oldukça problemlidir. Ve katılıma yönelik çalışmalar, hani bu işte değişik projelerde katılım olmalı, işte oradakilerin de sesini duyurmamız gibi şeyler genelde çok prosedürel olarak kalıyor. Evet bir çalışma oluyor ama hakikaten o saha ya giden kişi oradan gelen bilgiyi dinliyor mu, dinlemiyor mu belli değil. Benim kendi şahit olduğum bir şey halı atölyesi yapılıyor, ama oradaki insanlar halı üretmek istemiyorlar. Dinlenmediği takdirde, o halı atölyesi sadece orada kalıyor. Aynı şekilde oradaki bilginin, oradaki analizin, oradaki yaşamın, o yaşamda ayakta kalmakta bilgisine de saygı duymayı çok önemli olduğunu düşünüyorum, mücadele yöntemleri açısından. Yani orada, bizlerde de... Çünkü şöyle bir kavram var, Türkçe'ye 'adapte edilen tercihler' diye çevrilebilir. Genelde adapte edilen tercihler hep yoksullar ya da mağdur kesimler için kullanılıyor. Farkında değil aslında durumunun o yüzden tercihlerini adapte etti. Aslında birçoğumuz tercihlerimizi adapte ediyoruz. Bizim kendi aramızda hani yaptığımız bir espri, hani doktora yapmak hiç akıl karı bir şey değildir ama biz tercihimizi adapte ederek aslında bunun çok mantıklı bir şey olduğuna kendimizi ikna ediyoruz gibi. Yani o noktada bunun, buradaki problemin sadece onların adapte edilen tercihleri olduğu gibi bakmanın problemlidir olduğunu düşünüyorum. Yoksa tam da en baştan beri söylemeye çalıştığımız gibi burada bir hak bilgisi yoksa, hak talebinin yolları bilinmiyorsa...Ki örneğin okulumuzda hukuk kliniği var, belki anlatılmıştır, hukuk kliniği Bilgi Üniversitesi'nde bu işi yapmaya çalışıyor. Hukuk bilgisiyle, hukuk bilgisine sahip olmayan, avukata ulaşmada, erişimde sorun yaşayan kişileri bir araya getirerek haklarını söylemek ve mümkünse onlara bu tarz destekler sunmaya çalışıyor. Bu başka bir şey ama bir de kendileri de zaten içselleştiriyorlar aslında hiç kendi durumlarından şikayetçi değiller filan gibi bir şeyi ben biraz derinlemesine olayı kazımamak, yeteri kadar orada olmamak gibi bir şey olduğunu düşünüyorum. Çünkü oldukça farkındalar yaşadıkları şeyi. Yani bir hastaneye

gidememenin yarattığı problemi çocuğunun yaşadığı ve buna bağlı olarak geçirdiği sağlık sorununu o kişiden daha iyi bilen hiç kimse yok. Bu anlamda da yani yoksulluğun yardımının içselleşmesi filan gibi cümlelere ben biraz daha böyle mesafeli yaklaşmaya çalışıyorum. Çünkü tersindeki durumun vahameti çok daha dramatik gibi geliyor. Yoksulluk korkusu aslında çok önemli bir kavram bunu tabii sizin ne açıdan kullandığınızı çok bilmiyorum ama İstanbul'da bu işte varoşlarla, varoşlar şehre indi falan filan gibi böyle çok gazete manşetleriyle örtüşen bir şey. Bir arkadaşımız söyledi, bunun medyalaştırılması... İşte bunun çok fazla kullanılması mesela çocuk yoksulluğunda sürekli biz böyle işte çocuk resmi bir görüntü... Tabii tuhaf olan şöyle bir şey var ki, bunu sizde herhalde aynı rahatsızlıkları duyuyorsunuzdur, biz İstanbul'da yaşarken her an aslında yüz yüze geliyoruz. İster kırmızı ışıkta olsun, ister sokakta yürürken mendil satanlar olsun, ister Kuştepe'de daha çıkar çıkmaz, Dolapdere'de de keza benzer bir şey bu yaşanıyor. Fakat insanlar bunu medyada da gördüğü zaman daha farklı algılıyorlar. Yani bu yardım kampanyaları yapan kişilerle görüştüğümüzde, mesela bize söyledikleri, örneğin ben Deniz Feneri'nde çalışanlarla konuştuğumda televizyon programının işte benim rahatsız ettiği üzerine. Onlar şunu söylüyor bir gün gelin o programdan sonra buraya gelen yardıma bakın. Şimdi bu çok enteresan bir şey aslında hepimiz için sorgulatılacak bir şey. Yani medyanın, televizyonun, gazetenin korkunç bir gücü var. O insanların çoğu muhtemelen sokakta karşılaşıyorlar. Ama sokakta görmemeyi bakmamayı ya da görmeyi bilmemek gibi bir şekilde yaşıyoruz ve medyanın böyle bir tuhaflığı bir gücü var. Tabii burada değişik tartışmalar yapabiliriz. O zaman medya nasıl kullanılmalı? Daha etik bir medya kullanımı olabilir mi? Nasıl temsil edilmeli? Nasıl dinlenmeli? Bütün bunların hepsi açık uçlu, çok derin sorular ve hepsine burada girmemiz çok da mümkün gözüküyor.

Demin haklarla ilgili konuştuğumuz şeyler çerçevesinde söylemem gerekirdi atlardım. Haklara baktığımız zaman çok kabaca negatif ve pozitif özgürlükler diye bir kavramımız var siyaset teorisinde çok kullandığımız. Negatif özgürlükler aslında yasaların, genel olarak liberalizmden gelen temel biçimiyle yasaların, bize ne yapmamamız gerektiğini söylemesi. Örneğin yasalar bize ne söylüyor. İşte adam öldürme, hırsızlık yapma, başkasının yaşam hakkını taciz etme... Hep ne yapılmaması gerektiğini söylüyor ve bunların bütünü aslında biz negatif, negatif özgürlükler diyebiliriz. Sosyal ve ekonomik hak talebiyse bambaşka bir yerden çok

daha pozitif bir noktadan geliyor. O da şu; ne yapılmaması gerektiğini değil, nelerin sağlanması gerektiği. Bunu bir örnekle açıklamaya çalışırsam, önemli bir örnek olduğunu düşündüğüm için ve belki sizin sahada da işinize yarayacağını düşündüğüm için. Şimdi söyle bakabiliriz aslında hepimiz uyuma özgürlüğüne sahibiz. Bu yasalarda yazmıyor ama boş bırakıldığı için orası açıkta kalan bir alan olduğu için biz bu hakka, bu özgürlüğe, bu imkâna sahibiz. Ama baktığımızda hepimiz bir çatı altında rahat bir yatakta yaşama, uyuma özgürlüğüne sahip değiliz. O zaman siyaset teorisinin içinde bahsedilen biçimiyle aslında hepimiz 'köprü altında uyuma' özgürlüğüne sahibiz. Yani hepimiz köprü altında özgürce uyuyabiliriz. Ama aynı özgürlüğü bir kapalı çatı, ısınan bir yer, damı akmayan, yatağı kardeşlerle paylaşmadan düşündüğümüz bir noktada herkes için aynı anda mümkün değil. Ve bu pozitif hakkın istenmesi, bu pozitif özgürlüğün kullanılması, işte bizim bu vatandaşlık anlayışımızın içine girdiği noktada biz belki biraz daha yapısal bir biçimde yoksulluğu çözmüş olacağız.

Tabii Türkiye gibi bir ülkede bütün bunları söylerken mutlaka söylememizi gerektiğini düşündüğüm bir nokta da; vergi. Çünkü normal devlet mantığının işleme biçimi vergi toplama ve topladığı verginin yeniden dağılımı üzerinedir. Fakat Türkiye'de biz bu talepleri, vatandaşlık taleplerini yaparken toplayamadığımız, yani çalışan kesimleri, maaşını aldığı anda vergisini ödeyen kesimleri dışarıda bıraktığımız noktada korkunç bir vergi kaçağı var. Bunun niye önemli olduğunu düşünüyorum bir yandan da aslında etik anlayışımızla da ilgili. Bildiğim örnekler var. Vergi ödemeyip çocuk okutan insanlar var. Vergi normalde ödemesi gereken kazancı, kazanca denk gelen bir verginin devlete gitmesini, devletin bunun dağılımındaki tutumuna ister ideolojik olarak ister pratik olarak inanmadığı için kendisi bu şeyi yapıyor. Ama tabii buradaki temel problem ne? Oradaki temel problem, bir birey olarak bir yardım yaptığınızda çevrenizden kıymetli bir kişi oluyorsunuz. Toplumda bir üst noktada bulunuyorsunuz çünkü birilerine 'hayır' yapıyorsunuz. Bir yandan da aslında, normalde vermeniz gereken, ödemeniz gereken ve bunun bir etik anlayışı içerisinde düşünülmesi gereken bir şeyi yapmamış oluyorsunuz. Ben gerçekten vergi sorununun da aslında bizim devlet vatandaş ilişkisi, devletin sosyal hak taleplerini dile getiren bir mekanizma olarak algılanmamasıyla da çok orantılı olduğunu düşünüyorum, bağlantılı olduğunu düşünüyorum.

Tabii bu konuşmada o kadar çok farklı yerlerden zıplaya zıplaya gidiyoruz ki, söylemek istediğim bir kaç şey daha var ama ondan önce bunlarla ilgili hep kafanızda birer soru oluşturmaya çalışıyorum aslında, onların üzerinde düşünmeye başlıyorsanız o benim için bir aslında sevindirici bir şey.

Evet. Aslında ben başka bir tarafını da söylersiniz diye düşünmüştüm ama vergi konusu o kadar büyük problem ki tabii Türkiye’de yoksulluktan bahsettiğimizde bir de kayıt dışılık var. Ve bu aslında resmin iki yüzü yani vergi de benzer bir biçimde yani sistem aslında böyle bir şeyi kabul etmese de, belki bu kadar net ifade etmese de, Türkiye’de nasıl diyelim bu yoksulluk riskine rağmen, yani %25’e rağmen belki her şeyin yine de çok harika olmasa da, akıyor olmasını sağlayan bir kayıt dışı sistem var. Bu almadığımız bir fiş de olabilir, evlere temizliğe gelen kişiler de olabilir, birçok açıdan özel ders veren hocalar da olabilir ama netice de kayıt dışılık çok önemli bir kavram, yoksulluğu Türkiye’deki yoksulun yaşamını algılamak için bu sadece ayrıca ekonomik bir değişken değil aynı zamanda, eğer evlerin içine bakarsak, Türkiye’de bu kadın erkek, yasalar önünde var olan eşitliğin sosyal hayatta aslında gerçekleşmediği Türkiye’de özellikle eğitim düzeyi yüksek olan kadınlar için hayatlarını bir şekilde huzur içinde idam etmelerini sağlayan şey aslında kayıt dışı olarak çalışan kadınlar. Çünkü o kadınlar normal kadın olarak davranmayıp dışarıda çalışıp yerine gelen yine tırnak içinde kadın dediğimiz Ayşe teyzeler, Fatma teyzeler sayesinde evliliklerini belki sürdürebiliyorlar. Bu bir örnek ama Türkiye eğer yoksulluk, Türkiye, %25 yoksulluk riski altındaki grup gibi şeyler üzerine düşünüyorsak kayıt dışı sektörü unutmamak gerekir. Sadece kadın dedim ama bu aynı şekilde çocuk emeği. Korkunç bir çocuk emeği kullanımı var Türkiye’de, ve bunlar yasalar çerçevesinde kayıta düşürülemediği için, takibinin de çalışmasının da aslında çok kolay olmadığı şeyler. O yüzden hani vergi tabii ki devlet ve işte devletin yeniden dağılımı çerçevesinde söylediğim bir kelimeydi ama bu kelime kadar aslında buna bağlı kayıt dışı sektöründe farkında olmak lazım. Tekstil atölyeleri, tabii bunlar hep büyük şehirler açısından söylüyoruz. Ama aynı şeyin başka bir versiyonunu kırsal kesim için de kurgulayabiliriz.

Süremiz dolmak üzere, eğer vaktiniz varsa ben on dakika ya da yedi dakika bir şey anlatmak istiyorum ama yok diyorsanız da bir daha ki buluşmamıza deriz bitirebiliriz. Var mı? Ya da isteyen, acil bir yere yetişmek zorunda olan... Kapatmak mı zorundayız? Tamam o zaman beş dakika daha. Amartya Sen’in üzerine yazdığım için

yapabilirliği de anlatmak istiyorum. İlgilenenlerin bakabileceği kaynakları da belki sonra online'a koyarız hani merak edenler oradan takip eder. Yapabilirlik yaklaşımı diye ben Türkçe'ye çeviriyorum, İngilizcesi 'capability'. Çünkü Türkçeye önce kapasite diye çevrildi ama kapasite doğru bir tercüme değil. Yapabilirlik yaklaşımı diye bir yaklaşım var. İlk Amartya Sen bu kavramı kullanıyor ve kullanırken sorduğu soru şu: Biz adalet istediğimizi söylüyoruz, eşitlik istediğimizi söylüyoruz. Peki ama neyin eşitliğini istiyoruz. Temeldeki ana problemi bu Amartya Sen'in. Neyin eşitliğini sağlarsak daha adil, daha eşit bir yaşam standardından bahsedebiliriz. Dediğim gibi kendisi ekonomist olduğu için daha önce ekonomideki teorilere bakıyor ve temelde diyor ki aslında iki farklı teori var. Birincisi kaynakları eşitlemeyi öneriyor. Yani diyor ki biz şimdi burada otuz kişi miyiz? Otuz kişiye de aynı miktarda para veririm, ev veririm, araba veririm, yani kaynak olan şeyi eşit dağıtırım. Bir başka bakış da diyor ki; hayır kaynaklara bakmam, insanların mutluluğuna, memnuniyetine bakarım ve memnuniyet seviyelerini eşitlemeye çalışırım. Yani aslında bu ekonomide var olan iki temel damar. Amartya Sen diyor ki; ikisinde de problem var. Birincisindeki kaynak eşitliğini sağlamak yani hepimize bin lira verdiler, şöyle bir sorun var hepimiz o bin lirayla aynı şeyi yapamıyoruz. Bazımız engelli olabilir, bazımız hamile olabilir, bazımızın başka bir problemi olabilir ve bin liralardan hepimize eşit verilen o ana kaynağın bizde eşit yapabilirliklere dönüşmesi bizde mümkün olmuyor. Çok temelde şunu söylemeye çalışıyor ikimize de aynı miktarda gıda veriyorlar, ikimize de aynı miktarda para veriyorlar ama birimiz hamileyiz ve çok daha fazla proteine ihtiyacımız var eşit yapabilirliğe sahip olabilmemiz için. O yüzden de farklı bir bakışımız olması gerekir diyor. Eşitlememiz gereken şey yapabilirlikler diyor. İkiniciyle ilgili problemi de şöyle ortaya koyuyor; memnuniyetlerimizi eşitlemeye çalışmakta biraz boş bir çabadır, biraz sorundur çünkü bu kavramı zaten kendisi kullanıyor, tercihler adapte edilebilir. Çok yoksul, çok zor şartlarda yaşayan bir kişi de kendi enerjisiyle, kendi var olduğu koşulda memnunum diyebilir, memnuniyet üzerinden kurgulayabilir.

Peki yapabilirlikle söylemeye çalıştığı şey nedir? Der ki, yapabilirlik yaklaşımı çok önemli bir katkı, kendisi çok önemli katkı demiyor biz bu konu üzerine çalışanlar bunu söylüyoruz aslında mütevazı bir insan olduğu için, şunu söylüyoruz. Bir engelli kişiye sadece tekerlekli sandalye vermek yeterli değildir. Bu tekerlekli sandalyeyi verdik ama örneğin İstanbul'da yaşıyorsa bu kişi, bu kişinin şu anda bizlerin arasında olmasına, yani bizim Bilgi Üniversitesi'ne gelebilmesine, bu yapabilirliğe sahip

olmasına imkan var mı? Yani alt yapımız buna uygun mu? Sokağa çıkabilir mi? Otobüse binebilir mi? Kendi başına o tekerlekli sandalye ile bir yerden bir yere gidebilir mi? Neticede eşitlik dediğimiz şeyi, adalet dediğimiz şeyi yapabilirlikler üzerinden düşünmeyi öneriyor. Ve bunu aslında hakla, hak talebiyle de örtüştüren yani birbirinden kopartmak için değil aksine, tam da demin konuştuğumuz şekilde; kadınların seçme ve seçilme hakkı var ama yapabilirliği var mı? Soruyu buraya çekmenin çok önemli olduğunu söylüyor, eşitlik ve adalet için. Düşünmeniz açısından kendi alanda çalıştığınız kişilere kurgulamanız açısından bir ip ucu olabileceğimi düşünüyorum. Çünkü insani gelişimin 1993'den beri bu Birleşmiş Milletlerin çıkardığı insani gelişim endeksini de artık yapabilirlikler üzerinden kurgulamaya çalışıyorlar. İnsani gelişim raporları var ya orda kullanılmaya çalışılıyor yapabilirlik yaklaşımı. O yüzden de belki sizin de olaya farklı bakmanızı sağlayacak bir kavramsal çerçeve olabilir. Çok teşekkürler sabrınıza, sağ olun.